

OYHARÇABAL ETA SANTA GRAZIKO BESTE TOPONIMO ETA OIKONIMO BATZUK 1838 ETA 1914KO KATASTROEN ARABERA (GRAFIA ARAZOAK EBAZTEN)

Juan Karlos Lopez-Mugartza Iriarte

(Universidad Pública de Navarra/Nafarroako Unibertsitate Publikoa)

Abstract

It is not easy to write a word in a language following the spelling rules of a foreign one. Writing a Basque name by using the rules of French appears obviously not a simple task. However, that was precisely the case of the notaries in charge of land registry of the French Basque population of Sainte Engrâce (Pays de Soule) both in 1838 and 1914: they had to write the names of some places in that village following the spelling rules of French, although most toponyms were Basque and consequently they could not be easily adaptable to the other language. The notaries had presumably to write these place names in spite they hardly managed with Basque language. That is why the sheets of the cadastral book of Sainte Engrâce are plenty of mistakes. First, because notaries could not understand the language they were transcribing. And second, because they wanted to transcribe the Basque place names under the rules of French spelling. This article tries to show part of the history of the contacts between Basque and French, between a subordinated language and a majority one. The author tries to reveal the rules of transcription used by notaries to achieve their aim: to write a Basque place name according to the rules of French, the only language they really knew.

0. Sarrera

Bada esquiribatceaz denaz beçan batean ere ez naiz eguiteco gabe. Ceren bada hunetan ere differentcia. Batac esquiribatcen du chehero, bertceac *gehero*. Batac ichilic, bertceac *igilic*. Batac lachoa, bertceac lajoa. batac choil, berceac joil. Batac quecho, bertceac quejo. Batac chuchen, bertceac jugen. Eta hunela bada, bertceric ere cenbait hitz, batac eta bertceac, norc bere herrico edo erresumaco arauaz differentqui esquiribatcen baitituzte (Axular, *Gero* 1643).

Egunak iragan dira Henrike Knörr Borràs irakasleak Pirinioko ibarretara joateko agindua eman zidanetik. Erronkari eta Ansoko toponimia aztertu nahi nuelarik, aholku eske joan nintzaion maisuari. Metodologiari buruzko ohar garrantzitsuak egin ondoren, Erronkari eta Ansoko toponimia behar den bezala ikertzeko, Pirinioz bestaldeko egoera ezagutzea ezinbestekoa zela esan zidan, eta haran mugakide haien toponimoen jitea ezagutzera joan joan behar nintzela eskatu ere bai.

Ondoko orrietan 1993an eta 1994an Pauera eta 1994ko bazkoan Santa Grazira egin nituen bidaien ondorioa biltzen da. Hamabost urte luze iragan dira Piri-

nio Atlantikoak Departamentuko Artxiboetan zaintzen diren 1838ko eta 1914ko Santa Graziko katastro garrantzitsuak arakatzen eta Zuberoako Basabürüko Santa Grazi herrira bisitak egiten hasi nintzenetik. Herri hartan, Txomin Peillen irakaslearen laguntza izan nuen artxiboetan jasotako datuak, herriak erabiltzen zituenekin alderatzeko.

Txomin Peillen irakasleak emandako irizpideei jarraituz, frantsesaren grafiaz eta ortografia arauak errespetatuz idatzita zeuden artxiboko toponimoek beharrezko moldaketa ortografikoak egin nizkien. Bestalde, geratzen ziren zalantzak argitzeko Santa Graziko Anbrosi Jonet jaunarengana eraman ninduen, berak egin behar zizkidan iruzkinak eta oharra kontuan har nitzan. Anbrosi Jonet jauna, *Jünetenea* etxekoa, 1916an jaio zen eta Txomin Peillenek aurkeztu zidan bezala “Arrozpidean sorthü, bethi artzain. Hirurogeita sei urte luzez, hamaika urte zituenetik hirurogeita hamazazpi izan arte, bortuetan artzain”. Jonet jaunak udal artxiboko katastroetan aipatzen ziren toponimoen zuzenketa egin zidan. Ondoko orrietan, bazkoako opor haietan frantsesaren grafiatik euskararenera igarotzeko irakasleak eta informatzaileak aholkatu zizkidaten transkribaketa bideak argitara ematen dira.

Agiriei dagokielerik, 1838ko eta 1914ko katastroen izenburuan hauxe irakur daiteke: *Matrice Cadastrale. Département des Basses Pyrénées. Arrondissement de Mauleon. Canton de Tardets. Commune de Ste. Engrace*. Katastro liburuok 3P3/475 signatura dute eta Pauen sinatuak izan ziren aipatu urteetan. 1914ko liburua 1838ko katastroan oinarrituta dagoela dirudi, nahiz eta ordenaren eta aipatzen dituen toponimoen aldetik guztiz bestelakoa izan. Hala eta guztiz ere, argi dago 1914ko notarioak beste katastro bat duela begien aurrean, toponimoak idazten ari delarik, grafia akats batzuk, kopia akatsak baitira (esaterako, “g + u” eta “g + n” grafiak nahastea). Gauza bera gertatzen da 1838koarekin: zaharrena izan arren, beste baten kopia dela nabaritzen da, 1914koak dituen arazo bertsuak dituelako.

1914ko katastroa osatuena dela ematen duenez gero, hauxe bera izan da eredutzat hartu dena, zaharrena ez izan arren. Osotara 492. orrialde dira. 1838koari dagokionez, lagin bat aukeratu da: 361. orrialdetik bukaeraino, alegia, 487. orrialdera. Ehun orri baino gehiago.

Oikonimoak parentesien artean aipatzen dira, etxeak edo etxe eroriak direla esanez. Bestalde, toponimoak eta oikonimoak jatorrizko katastro liburuetan zuten grafia bera errespetatuz, deus ere aldatu gabe, aipatzen dira eta ulermen arazoak izan litezkeen kasuetan ortografia batuaren araberrako idazketa bat proposatzen da, zenbait kasutan bat baino gehiago izan daitezkeelarik. Toponimo bakoitzaren ondoan, parentesien artean, urtea aipatzen da (jakiteko ea 1838koa edo 1914koa den) eta aipatua izan den katastro liburuaren orriari dagokion zenbakia.

Egun, hizkuntzen ukipenaren ondorioei buruz mintzatzen da maiz, etorkinak gureru hurbiltzen hasi eta beren hizkuntzak ekarri dituztelako, gure hizkuntzan eragina izanik. Dena den, hizkuntzen ukipena ez da egungo kontua gurean, gertakari zaharra da euskararen historian. Zuberoan, betidanik, gaskoiera eta aragoiera izan dituzte auzoko, aldameneko hizkuntzak. Hauei frantsesa eta gaztelera gehitu zitzaizkien, aurreko bien prestigioa galtzen eta azken bi hauena indartzen hasi zen une beretik. Artikulu honetan aditzera ematen da zer nolako lanak izan zituen frantsesak euskararen jite moldakaitza hizkuntza nagusiaren gerruntze estuan sartzeko. Ez zen lan erraza izan, eta, ageri denez, ez zuen erabat lortu.

1. Grafia akatsak

Frantsesaren ortografia arauetara jarraikiz euskaraz dagoena adierazi nahi izateak dakartzan arazoei grafia akatsak hutsak gaineratu behar zaizkie. Katastro hauek beste zaharrago batzuen kopia direla dirudi eta, kopiaren kopiaz, akatsez josita daude.

Izan ere, behin baino gehiagotan nabaritzen da katastroko arduradunak ez duela oso ongi ulertzen zer ari den kopiatzen eta, orduan, saiatzeko delatzen adierazten, ahal duen bezala, ulertzen ez duen hori. Adibidez, 1838ko katastroan *Nahardoquiletta gagnia* (442. or.) dena, *Uahardoquilette-gagnie* (35. or.) da 1914koan; notarioak hitz hasierako kontsonanteak nahastu ditu. 1838ko katastroan *Urdanoleta* (edo, bestela, *Ourdanolette*) espero genuelarik, *Erdanolette* (361. or.) irakur dezakegu; jakina, guretzat grafia akats argia da, zuzentzeko erraza, baina euskaraz ez dakien notario batentzat ez da horren erraza jakitea ea asmatu edo kale egin duen.

Egia esan, guztiz zaila da jakitea ea *Matrice Cadastrale* hauek idatzi zituztenek euskaraz bazekiten ala ez. Egiten dituzten akatsak kontuan harturik euskaraz ez zekitelakoan nago (are gehiago, bertakoak ez zirela erranen nuke), oinarritzko gauzetan axolagabeki jotzen baitute; honela 1838ko katastroa idatzi zuenak *Ulthurrico malla* (428. or.) transkribatu zuen, baina euskaldun batek ez zukeen sekulan ere *l* bat tartekatuko *üthürri* hitzaren erdian, eta bertako biztanle batek ez zukeen inoiz ere *malla* bilakatuko betidanik *maltha* dena (gainera oso generiko hedatua da inguru hauetako toponimian: cf. Izaban, *Belagoa Bagomalta*).

Orobat, 1914ko katastroan era honetako akatsak ugariak dira. Gehienetan normalizatzeko unean arazoa ez da oso larria forma zuzenak begibistakoak baitira baina beste kasuetan toponimoa, berez, bakana bada eta, horretaz gainera, gaizki idatzia, erabat iluna gerta dakiguke bere jatorrizko forma. Adibidez, erraza da jakitea *Bolchia* (169. or.) grafia *Botchia* grafia zuzenaren orde dagoela; ildo beretik, argi dago *Gastagnaloye* (288. or.), *Gastagnastoye* (alegia, *Gaztañaztoia*) dela edo *Borde ayeineco sorhoua* (1914: 055), *Borde aycineco sorhoua*; baina ez da horren erraza igartzea *Sunborde* (460. or.), *Punborde* (*Pünttborda*) dela edo *Delenty* (1838: 474, 1914: 39, e.a.), *Dolainti* dela; eta, jakina, hango informatzaile on baten laguntza ez bada ia-ia ezinezkoa da antzematea *Uthursobia* (1914: 475), *Üthürsorgia* dela, edo *Poscialeco alhorre* (51. or.; *Poscialeco alhorra*, 355. or.), *Botchelaco alhorra*.

Bestalde, gerta liteke akats guztiak kopia txar baten ondorio ez izan eta notarioaren beraren zalantzen ondorio izatea. Konparazio baterako, ez da erraza frantsesaren ortografia arauak gordez, *sagardoia* idaztea; katastroetan gehien erabiltzen den forma *sagardoye* (1914: 062, 214, 239, 380. or.) da. *Ibarrecosardoge* (1838: 464. or.) toponimoaren kasuan, berriz, *y* erabili beharrean, *g* aukeratu du notarioak.

Beraz, aztergai ditugun bi katastro hauetan grafia akatsak daudela onartu ondoren, saia gaitzen ekartzen gure sistema ortografikora, berez akastunak ez diren formak baina frantsesaren idazmoldera egokitu behar izan diren euskal toponimoak eta oikonimoak.

Toponimoak aldakorrek dira, grafia anitzekoak, erabiliaren erabiliaz etengabeko garapenean daudelako. Oikonimoak, berriz, egonkorragoak dira, etxeokoe eta aldamenekoek finkatu dituzte, etxeak jabearen deituraz izendatuak izaten dira behin baino gehiagotan, *Oyharçabal* (1914: 289, 383) etxearen kasuan bezala; izan ere *Oyharçabal* Santa Graziko deitura zabaldua eta ospetsua dugu: *Anne Ilhero Oyharçabal* (id. 339), *Jean Oyharçabal* (383), *Jean Oyharçabal (allié Halçaren)* (384, 385), *Jo-*

seph Oyarçabal (386), *Marie Oyarçabal* (387), *Jean Oyarçabal*, *Alçat* (388). Barnera gaitezen, bada, Beñat Oyharçabal irakaslearen omenez egindako artikulu honetan, grafien oihan zabal bezain sarri honetan, eta saia gaitezen, ahal delarik, Santa Graziko toponimian frantsesaren erregelek eragin grafia arazoak ebazten.

2. Bokalen idazketari dagozkion grafia arazoak

2.1. Asimilazioa

Asimilazioa erronkarieraz zuen bizkortasun maila ia noranahiko hartara (*zubi*, *zubu*, *zibi*) ailegatzten ez den arren, zubereraz ere asimilazioa garrantzi handikoa da, euskalki honen nortasunaren ezaugarri nagusienetakoa. Izan ere, asimilazio mota guztiak ematen dira:

Gertuzko asimilazio aurrerakaria, *o-o-e / o-o-o*: *Otoberroa / Oçoborroua* (1914: 167), *Ocoborroua* (id. 233).

Asimilazio atzerakaria, *e-a / a-a*: *Zerrategia / Sarrateguia* (1838: 417, 436).

Mota ezberdineko asimilazio anitzak izen berean, *u-u-o / u-o-o* (asimilazio atzerakaria, *i-ü / ü-ü* + asimilazio atzerakaria, *u-o / o-o*): *Uthorrodia maltha* (1914: 216).

Mota bereko asimilazio anitzak izen berean, *u-u-i / u-u-u* (asimilazio atzerakaria, *i-ü / ü-ü* + asimilazio aurrerakaria, *ü-i / ü-ü*): *Uthurruru* (1838: 438), *Uthururu* (1838: 407).

2.2. Diptongoak

Badirudi katastroak zailtasunak dituela *ai* diptongoa adierazteko, frantsesez “ai” grafia [e] adierazten duelako; hori dela eta, notarioak *Dolainti* beharrean *Delenty* (1838: 474, 1914: 039, 098, 135) idatzi ohi du; cf. orobat, *Delanty Cosubia* (1914: 298, 436, 446).

Bestalde, arazoak ere badira *aü* diptongoa adierazteko, behin baino gehiagotan *u*-ren grafia *n* letrarenarekin nahasten baita: *Anhanbelhague* (1914: 169; cf. *Anhaubelague*, 368. or.; grafia batua, *Anhäübelhaña*), *Artiganeburia* (78; cf. *Artigaue buria*, 73; grafia batua, *Artigaübürria*).

Diptongo faltsuak ere badira, “au” grafia, [o] baten ordean egon daitekeelako; adi ibili behar da kasu hauetan okerrik ez egiteko, zeren eta zenbait kasutan argi dagoen arren (*Olhobelascaua*, 1914: 153; grafia batua, *Olhabelaskoa*), beste kasu batzuetan zalantzak egon baitaitezke: 1838ko katastroan, *Jaura* (412. or.; cf. Izabako toponimian, *Saura*), baina, 1914ko katastroan, *Jora* (241. or.).

Goranzko diptongoei dagokienez, *jod* adierazteko “j” grafia erabiltzen da, frantsesaren modura:

- (1) *jod + a*: *Jandanburu* (1914: 452).
- (2) *jod + e*: *Jeandoy* (1914: 392; “*Jandoi*, etxea”, Peillen); *Jeandoypia* (1838: 452; “*Jandoipia*, etxea”, Peillen), *Jeandoypie* (id. 398)
- (3) *jod + o*: *Jouet* (1914: 227; “*Jonet*, etxea”, Peillen).
- (4) *jod + au*: *Jaurèguy* (1914: 326), *Jaureguiber* (1838: 468), *Jaurgain* (id. 326), *Aphez Jauscaquia* (id. 460).

Hala eta guztiz ere, “j” grafia guztiak ez dira *jod* modura irakurri behar, zenbaitetan zubereraren txistukari ahostunak adierazteko erabiltzen baitira (jakina den bezala, ez gazteleraren idazketa sisteman, ez eta euskara batuarenean ere, ez dago grafia egokirik doinu horiek erakusteko, eta, agian, frantsesarena hurbilago egon liteke: Santa Graziko 1838ko katastroan, *Trebuja* (466. or.; graf. bat. *Trebeza*; cf. 1914koan, *Trebessa* (11, 14. or.).

2.3. Hitz bukaerako hiatoak

2.3.1. -ia

[*i + a*] hiatoa maiz gertatzen da hitz bukaeran (artikulu honetan bi ikur hauekin adierazia: ##). Gertakari ezaguna da alde batetik *i* bokalaz bukatu hitz anitzek mugatzailearekin batzean hiato hori bera sortzen dutelako (*Acaileteco ordoquia*, 1838: 439; *Borda Abusteguia*, 1914: 065; *Alçace Altia*, id. 46; *Ourdaybie*, 1838: 466, 1914: 14), eta beste alde batetik, bai *-ea*, bai *-üa* hiatoez bukatutako hitz guztiak neutraldu eta *-ia* bezala ebakitzen direlako.

-ea## > -ia## neutralizazioaren adibideak: *Bidartia* (1838: 409, 484), *Bordaix Copia* (1914: 121), *Lourto Borda Pia* (id. 70, 193), *Bordapia* (1838: 365, 370, 449, 474), *Botchepia* (1914: 192), *Garatia* (id. 3, 10, 463), *Larria* (1838: 432; *Larrie*, id. 371), *Organbidia* (1838: 415, 1914: 331), *Othia* (1914: 379, 406, 408; cf. *Othècart*, 284, 290; *Othècouricé*, 167; *Otheguilla*, 345), *Paretia* (1914: 172, 368; *Alborra paretia*, 277; *Crutchague coparetia*, 345; *Oyhan paretie*, 55; *Sorho paretie*, 55), *Sorhacarría* (1838: 452; cf. *Sorhaçarre*, 1914: 76), *Sorholucia* (1914: 18, 214; *Sorholuciaco maltha*, id. 18), *Uciagagnia* (id. 35, 129).

Morfema mugan (artikulu honetan hau bezalako ikur bakar batekin adierazia: #) gauza bera gertatzen da. Izen elkartu baten lehenengo osagaiaren bukaeran ere, *-ea# > -ia#*: *Bidialhorrette* (1914: 295, 431). Ikus daitekeen bezala garapen honek indar handia du Santa Graziko alde honetan eta Zuberoa osoan ere. Hori dela eta, gerta liteke hiztunen batek ahanztea zer dagoen *-ia* bukaeraren azpian, *-ea* edota *-üa*, dena *-ia* baita; eta *-ia* hiatoaren azpian *-ea* edo *-üa* dagoela ongi dakiena, ahantz dezake *-ia* bukaera bera ere egon daitekeela. Halaxe gertatuko zitzaiokeen, apika, 1838an Larrainen lanean ari zen notarioari ongi zegoena zuzendu zuelarik, hiperzuzenketa kasu eder hau katastro liburuan betiko utziaz: *Caparhandea* (Larraine, 1832: 160; cf. herri berean, *Caparhandia*, id. 185).

-üa## > -ia## neutralizazioaren adibideak: *Murria* (1838: 439, 1914: 208; *Murrie*, 1914: 193), *Picateburia* (1914: 121, 144, 145, 161, 165), *Uthursobia* (id. 65; *Uthursobia*, 475; grafia batua, *Üthürsorgia*, hau da, *Üthürsorgüa*), *Uthursorguburia* (1914: 190). Ildo beretik, ez da ahantzi behar honako garapen hau ohikoa dela hegoaldeko eremu mugakidean, Erronkarin, alegia; konparazio baterako, cf. B. dankoze, top. *Iraztoiburria* (EAT 305).

2.3.2. -ua

[*u + a*] hiatoari datxekolarik, jatorrizkoa ez dela, hots, eratorria dela gogoratu behar da, [*o + a*] hiatoaren garapenaren ondorioz sortua. Izan ere, jatorrizko *-ua* hia-

toa *-üa* modura garatu da sistematikoki goiko paragrafoan ikusi ahal izan dugun moduan. Hiato zaharrak (*-*ua*) utzitako lekua betetzera etorri zen *-oa* hiatoaren *-ua* bilakaera berria (frantsesaren ortografia arauetara jarraikiz *-oua* modura adierazia).

Berhoua (1838: 449; *Eyharcia berhoua*, 1914: 165), *Bordapeco Sorhoua* (1838: 410), *Bordascoa* (id. 382), *Bustan chiloua* (1914: 71), *Pistachiloua* (id. 301; *Pistacheloua*, id. 11), *Pistondoua* (1838: 377, 428; Txomin Peillenen oharra: “Azkarateil Alkhat borden artean”), *Urrulepo Ondoua* (1914: 3, 251), *Uthurru ondoua* (id. 253, 450), *Urrulepoua* (id. 3, 251; Tx. Peillen: “Medoc-en aizo”), *Sococoua* (1838: 405, 406).

2.3.3. Sabaikaritzea

Erronkarin (Bidankozeko azpieuskalkian bederen), hiatoa apurtzeko sabaikaritze (*-ua* > *-uia*) edo ezpainkaritze (*-oa* > *-oba*) garapenak ohikoak diren arren (cf. EAT 285, Garde, top. *Poitondoba*, Burgi, top. *Opakuia*), Zuberoako alde honetan behintzat joera hau ez da batere emankorra, *-ua* hiatoa *-üa* eta *-oa* hiatoa eskuarki *-ua* bilakatzen direlako, beste edozein garapen mota oztopatuz. Hala eta guztiz ere, adibide bakanen bat jaso dut Santa Graziko katastroan: *Bordalteco Sorboye* (1914: 247).

2.4. Bokalen bilakaerak

2.4.1. Aferesia

Aferesiaren kasuak ezagunak dira Santa Grazin; hauek dira garapen honen tesuinguru nagusiak: *a*-ren ezabaketa hitz hasieran dardarkariaren aurrean (*Rospide*, 1914: 12), *e*-ren ezabaketa albokari baten aurrean (*Lishapia*, 1838: 436; *Lissapia*, id. 474), *o*-ren ezabaketa hitz elkarketaren ondorioz, bigarren osagaiaren hasieran (*Erreca Chinette*, id. 419).

Aferesiak bokalei ez ezik, kontsonanteei ere eragin diezaieke, ondoko kasuan bezala, non bokalen arteko kontsonante belare ahostuna ezabatu baita: *Etche oyhenco alborra* (1914: 403, 442; grafia batua, *Etzegoiheneko alborra*); izan ere, *g*-ren ezabaketa ohikoa da *ur* hitzetiko izen eratorrietan (*ur-*, *ug-*, *uh-*): *Ugartia* (id. 136, 304, 305, 455), baina *Uhalteçayexe* (id. 366), *Uhaltié* (id. 366), *Uhart* (id. 123).

2.4.2. Epentesia

Ezaguna da Pirinioko alde honetan *kr* taldeak desagiteko joera duela eta bokal epentetiko bat har dezakeela (cf. Izaba, top. *Kurutxaga*, EAT 305; epentesiaz Erronkarin, cf. 286). Halaber, Erronkarin bezala, Santa Grazin ere, anaptisiak jokatuko adibideak aise aurki daitezke: *Khürütçaga* (*Curutchague*, 1914: 274), eta, jakina, han bezala, hemen ere garatu gabeko formak baditugu sinkronia berean: *Khriütçaga* (*Crutchague*, id. 345). Eskuarki forma garatu bat sortzen denean, garatu gabea baztertzeke joera egon ohi da (Erronkarin, adibidez, *gastulu* aldaerak *gastelu* zokoratu du guztiz), kasu honetan, berriz, bi aldaerak elkarren ondoan mantendu dira eta, ageri denez, bata bestea oztopatu gabe, biak batera, eremu osoan.

2.4.3. *Metatesia*

Metatesiaren adibideak ere badira: *olharre* vs. *alhorra*: *Etchaburru olharre* (1914: 90, 169, 302, 345); baina, *Etchaburuco alhorre* (id. 90).

2.4.4. *Paragoea*

Erronkari ibarrean inesiboaren arrastoak paragoeak eragin ditu (esaterako, Burgin eta Garden, top. *Aranea*, EAT 286). Santa Grazin hau bezalako adibide bakanen bat dagoen arren (*Alhorrea*, 1914: 73), oro har, inesibo zaharraren zantzuari jarraitzea ez da beti erraza, mugatzailearekin batzean desitxuratu egiten baita *-ia* bilakatu: *Caparria* (1914: 3). Orobat, Larrainen, *Caparrie* (1823: 365) eta inesibo zaharra gorde duen adibide bat: *Sarrateguico caparrea* (id. 365). Bada adibide bitxi bat Santa Graziko kastastroan, inesiboarekin eta guzti: *Oyhanondouan* (1914: 004).

Bestalde, azter dezagun paragoearekin zer ikusirik izan dezakeen bilakaera bat: hitz bukaerako [txistukari + e] taldearena, *-oze* atzizkia sortzen duen bera. Izan ere, hitz bukaeran *e* bat gorde da (edo paragoeak sortu du) txistukariaren atzean, bukaera txistukariak galerazteko. Hala gertatzen da nabarmenki Pirinioko *-os* (Akitalia *-os*, naf-arag. *-ués*) atzizkiaren multzoko izenekin (cf. EAT 283: Bidankoze, top. *Viñosse*, 1561 NPA): Santa Grazin, *Zokhorozebürüa* (*Socorrosiburüa*, 1914: 169. or.; *Soccorosse buria*, id.), *Ganoze* (*Ganosse*, id. 187, 213; cf. Urzainki, top. *Ganuzandia*, 1651 NPA, *Ganuz luzeandia*, 1651 NPA; *Ganuz* Nafarroako deitura da), *Akhozberri* (*Acosseberry*, 1914: 16; segur aski, Aspe ibarreko *Accous* herriaren izenarekin erlazionatuta).

2.4.5. *Sinkopak*

Sinkopak jotako toponimo ugari aurkitzen ditugu Santa Graziko katastroetan: *Berterretx* (*Bertereits*, 1914: 82; *Bertereix*, id. 80; *Bertereix Sorhoua*, id. 173; *Bertereix Sorhoua*, id. 80; *Berterreise*, id. 173), *Kharkabürü* (*Carrcaburu*, id. 315), *Kharrikabürü* (*Carricaburu*, id. 462), *Larزابala* (*Larrcalbala*, 1838: 395), *Larrezabala* (*Larreçaballa*, 1914: 166, 274; *Larreçabala sorhoua*, 1838: 369; *Larrecaballa*, 1914: 166; *Larrecaballa sorhoua*, id. 274).

Bestalde, katastroan jasotako toponimo batzuk, osagai guztiak beren osotasunean gorde dutenak, era sinkopatuan ahoska daitezke gaur egun; esate baterako, Txomin Peillen irakasleak *Biscarreçoborda* (1914: 120, 416) toponimoa, *Bixkarkoborda*.

2.5. Hitz bukaerako artikuluz

Euskaltzaindiak argitaratutako 92. arauan, Zuberoako herrien idazkera zuzenaz ari den horretan, aipatzen du espresuki 1979ko izendegiak sortu zuen nahasmena argi eta garbi ezberdindu ez zuelako izena bere mugatzailetik. *Ospitalepea* toponimo nagusiaren kasua aipatzen du, honen erakusgarri. Beraz, behar-beharrezkoa da argi uztea zeintzuk diren mugatzailea duten toponimoak eta zein, berriz, *a* berezkoa dutenak. Honetaz gainera, beste ohar garrantzitsurik egiten digu Euskaltzaindiak, hau da, ez dugula ahaztu behar *-ea* hiatoren eratorrietan nor kasuan agertzen den *i* bokala

(*Ospitalepia* edo *Sarrikotapia* toponimo nagusietan adibidez) ahozko gertakaria dela eta ez dela hizkuntza idatzira pasatu behar, *etxia* aldaera pasatu ez den bezala.

Jakina, honek toponimia txikiaren alorrean ere erabakiak hartzera behartzen gaitu: izan ere, era berean jokatu beharko al dugu alor honetan? Herritarren sostengua eta onespena izanen ote dugu beren toponimoak beste era batera (“desitxuratuak”) ikustean? *Baxepea* aukeratuko dugu, dokumentatu den *Bachepia* (1838: 366) grafia ordezkatzeko?, eta *Larrea* / *Larria* (id. 432), *Bidartea* / *Bidartie* (1914: 70, 193, 335), *Bordaitzinea* / *Bordaycinie* (id. 10, 66, 407), *Organbidea* / *Ourganbidia* (id. 27, 161, 166, 197, 227, 422), *Bizübihartea Antzinxarra Botxea* / *Bicubihartia Ancincharra Bolchia* (id. 169)?

Toponimo hauek finkatzeko unean bukaeran *-ea* edo *-ia* idaztea ez da garrantzi gutxiko kontua. Jakin badakigu idatzita dagoenak duen indarra eta gainerako aldeak menperatzeko eta ezabatzeke duen gaitasuna. Bukaeran *-ia* kausitzeak ekialdeko doinua dakarkit, *-ua* kausitzeak, berriz, beste euskalkiengana hurbiltzen gaitu eta, filologian aditua ez denarentzat, eginahal berezia eskatzen dio: idatzitako *-ua* eta *-ea* bukaera guztiak *-ia* bezala ebaki ditzan.

Bestalde, arau berean *n̄*-ari buruz hitz egitean, *Larrañe* beharren *Larraine* onartu dela esaten da eta arrazoi nagusi bezala, usadio zaharraren aurka joateko, hauxe argudiatzen da: *-ain(e)* taldea beti *-añ(e)* ahoskatu dela; hori dela eta, *-ain* idazkera proposatzen du Euskaltzaindiak. Erabaki hau Toponimia Nagusirako zuzena izan litekeen arren, gogoeta egin beharko genuke arau hauen egokitasunaz Toponimia Txikiaren alorrean ere. Izan ere, *Uciagagnia* (1914: 35, 129) toponimoaren kasuan aurreko paragrafoan ematen diren argudioei jarraikiz *-ea* behar dugu hitz bukaeran, eta *n̄*-ri buruz esaten dena kontuan hartuz *-ain(e)* beharko luke izan, eta hemendik *Ûtziagañe* aldaera sortuko genuke, *Ûtziagañia* ordez.

2.6. Bokalen grafien azterketa bokalez bokal

2.6.1. [a] bokala

Oro har, “a” grafiak ederki adierazten du [a] fonema eta, eskuarki, halaxe transkribatuko ditugu katastroko toponimoak kasu gehienetan. Dena den, badirudi zenbait kasutan arazoak sor daitezkeela [e] eta [a] neutraldu baitaitezke grafia arazoak erakarrit. Nahasketak testuinguru garrantzitsuenetan gertatzen dira, alegia, hitz hasieran (*lieu Araice dit Borthala*, 1914: 160; graf. bat. *Eraize-Borthola*), morfema mugan (*Saldagnabetce*, 1914: 288; Peillen, “*Zaldañabeltza*, Behiagotiko erreka”, Peillen; ald. *Zaldañabeltza*) eta, bereziki, hitz bukaeran (*Garateguna*, 1838: 468; graf. bat. *Garategüne*). Izan ere, bukaerako “e” grafia gehienak “a” bezala transkribatzen ditugu aldaera batuetan, baina, arrazoi berberarengatik, “a” grafia batzuk [e] baten lekuan egon litezke eta, hori dela eta, komeni da tentuz jokatzera: *Gastellugara* (1914: 22, 382; “*Gastelügarre*, etxea”, Peillen) eta *Gnabarigna* (id. 161; graf. bat. *N̄bariñe*).

2.6.2. [e] bokala

Hitz bukaeran katastroko grafia (kat. graf.) *e##* > *a##* grafia batua (graf. bat.): *Bagasarre* (1914: 74, 75, 165), *Bagole* (1838: 361, 468, 470; 1914: 205, 280, 466),

Bassagache (1914: 208, 252, 439), *Bidartie* (id. 70, 193, 335), *Biscorre* (id. 313; graf. bat. *Bizkarra*), *Bordalecacharre* (id. 168; graf. bat. *Bordalekhüxarra*), *Bordaycinie* (id. 10, 66, 407), *Larrie* (1838: 371), *St. Lene* (id. 459; proposaturiko graf. bat. *Santa Lena*, *Xanta Lena*; ald. *Ste. Line*, 1914: 298, 299; prop. graf. bat. *Senta Lina*, *Xenta Lina*), *Ourdaybie* (1838: 466; 1914: 014; “*Urdaibi*, eihera”, Peillen), *Saldagne* (1914: 464). Atzizkien sailean, *-doye* > *-doia*: *Hardoye* (id. 331; “*Hardoia*, etxea”, Peillen).

Morfema mugan, kat. graf. *e##* > *a#* graf. bat.: *Bachepia* (1838: 366), *Bassehon* (1914: 048), *Chuttepé* (id. 104; “*Xütape*, etxea”, Peillen), *Olhecharre* (1838: 420), *Ste. Linepia* (1914: 067, 101; graf. bat. *Xentalinapia*). Dena den, transkribatzeko modu hau ez da beti betetzen; izan ere, *Larregorry* (id. 313, 168) toponimoaren kasuan *Larre-* dugu lehenengo osagaian, eta ez *Larra-*; hala eta guztiz ere, Erronkarin bi aldaerak erabiltzen dira; alde batetik, artzainek *Larragorri* izena ibiltzen dute mugaldeko aurkintza hau izendatzeko, eta mapetan, berriz, *Larregorry* izena jasotzen da: *Portillo de Larregorry* (Izaba). Justo Baqué Salvoch jaunak *Larragorry* ebakitzen zuen: “*El Puntal de Larregorry* (...). *Larragorry* está en Francia. El portillo *Larregorry* es muga de Francia; *Ligoleta* monte de Santa Engracia del portillo de *Eraíz* un poquito más allá; detrás de *Lakora* está *Aixkondize*.” Ildo beretik, Izabako Julio Uhalde jaunak era berean ebakitzen zuen: “*Larragorry*, ese puesto chiquitico; eso no era pateado por los viajeros, sino por los pastores; por lo insignificante de él (los mapas) no lo nombrarán.”

Hitz bukaeran, kat. graf. *e##* > *e##* graf. bat.: *Chuttepé* (1914: 104), *Garategune* (1838: 468, 1914: 027), *Larre* (1914: 186), *Garatchie Larre* (id. 284), *Bordascoua larre altia* (227), *Larre altia* (380), *Larrealteco Maltha* (1838: 370), *Larrealtia* (id. 390), *Larrebiscarra* (1914: 239, 241), *Larreburia* (1838: 432, 1914: 80, 350), *Larreçaballa* (1914: 166, 274), *Larrecaballa* (id. 166), *Larreçabala sorhoua* (1838: 369), *Larrecaballa sorhoua* (1914: 274), *Larreco elhorra* (id. 60), *Larreco elhorré* (id. 85), *Larregorry* (id. 168, 313).

2.6.3. [i] bokala

i / ü txandaketa: *Neguisorhoue* (1914: 309; graf. bat. *Negüsorhua*)

i / e txandaketa: *Bilhagua* (‘pâturè’, bazkagia; 1914: 413; *Belhague*, id. 171; *Belague*, id. 128, 439). Badira zenbait zalantza toponimo honentzat grafia batu proposatzeko unean; *Belhagüa* (*Belhagi*, *Belhagia*) ontzat ematen duten arren (Santa Grazin ere “*Belagua*” bat baitago, Izaban bezala), *Belhaña* ez dute erabat baztertzen, bukaerako *u* horren egiazko jitea zein den: benetako bokal itxiarena edo grafia akats baten desitxuratu duen kontsonante sudurkari batena. Izan ere, *Anhanbelhague* (1914: 169) eta *Anhaubelague* (id. 368) toponimoak *Anhaubelhaña* transkribatzen dituzte. Gauza bera gertatzen da gorago aipatu den *Belhague* (171), toponimoarekin, lehenengo idaztaldian *Belhaña* bezala transkribatua. Dena dela, *Belhaguy* (400) aldaera ere bada eta badirudi honek argi eta garbi egiten duela *Belhagi*, *Belhagia*, *Belhagüa* taldearen alde; baina, katastroko orrian bertan, toponimoaren izenaren ondo-ondoan, galde ikur bat idatzi du notarioak (“*Belhaguy*?”), idazten duenaz erabat ziur ez balego bezala, guztiz idazketa zuzena ez balitz bezala, eta honek ez digu arazoa erabat konpontzen.

i / e txandaketaren beste adibide bat: *Ilhorriague* (1838: 401, 1914: 164, e.a.); *Ilhouagueco borda* (1914: 366); baina, *Elhorriette* (id. 163, 271), *Elhorrico Sorhopia* (id. 227, 363), *Elhorrico Sorhoua* (1838: 370).

2.6.4. [o] bokala

o / a txandaketa, morfema mugan; ohiko bilakaera dugu euskalki guztietan eta, noizean behin, Santa Graziko toponimo batzuetan joera hau nabaritzen da, baina ez beti, ez sistematikoki: *Sorhaluchia* (1838: 467, 1914: 290), *Sorhacarría* (1838: 452), *Sorhaçarre* (1914: 76); baina, *Sorholuciaco maltha* (id. 18), *Sorholuchia* (id. 53, 333, 363), *Sorholucia* (id. 18, 214). Edo, bestela, *Olhabelascana* (id. 450), *Olhatseberde* (id. 100, 159, 484); baina, *Olhobelascaua* (id. 153), *Olhoherria* (id. 62), *Olhoqui* (id. 167: cf. Nafarroa Garaian, toponimo nagusia).

o / ü txandaketa: *Othurruberría* (1838: 455)

o / u txandaketa; “o” grafia erabil daiteke [u] adierazteko: *Apeçal Lortié* (1914: 334; graf. bat. *Apezaren Lurta [Lurtea]*). Hori dela eta, kasu anitzetan “o” grafia ego-kia eta etimologikoa izan arren [u] bezala ebaki daiteke: *Bassahon* (48. or.), *Bassehon* (48); ebakera hau ziurtatzeko, *Bassahoun* (1838: 409; Basajaunaren mitoaren oinarrian honelaxe “baso on” bat egon liteke apika). Sail honetako beste adibide bat: *Mossempés* (1914: 55, 317; hau da, *Mosen Pes*, “Mosen Bernat” bezala), egun *Musenpes* eta *Musunpes* bezala ahoskatua: 1. “*Musenpes*, etxea”, 2. “*Musunpes* gaur *Eihera-barren*” (Tx. Peillenen oharrak).

2.6.5. [u] bokala

Asko izan dira (Uhlenbeck, Gavel, Lafon, Mitxelena, Txillardegí eta beste; cf. Gavel 1925) Zuberoako *u* eta *ü* bokalen jite bereziaren inguruan aritu direnak. Zuberera da, euskalki guztien artean, seigarren bokal ezpainkari bat garatu duen bakarra: *ü*. Jakina, honek distorsio txiki bat sortzen du eta behartzen gaitu ulertzeraz zein baldintzatan gordeko den *u*, eta zeinetan garatuko den *ü* bezala.

Bokalen artean eta hitz bukaerako dardarkari bakunaren aurrean *u* zaharra gorde ohi da: *Arrichourie* (1914: 355), *Otheçouritcé* (id. 167; cf. Ansó, top. *Zuriza* eta Izaba, top. *Soriza*). Hala eta guztiz ere, zenbait kasutan zalantzak sor daitezke, zubereraz dardarkari bakuna isildu eta anitza bakundu egiten delako; bestalde asimilazio atzekariak *u*-ren ezpainkaritzea eragin dezake: *Burusqui* (id. 311; graf. bat. *Bürhüzki*, *Bürhüzkia*), *Muruché* (1838: 390, 1914: 97, e.a.; *Muruche*, 1914: 380, eta *Muruche Borda*, id. 95; graf. bat. *Mürüxe*).

Bestalde, dardarkariak eta herskari horzkariak osatzen duten taldearen aurrean, eskuarki, *u* zaharrak iraun du. Konparazio baterako, horzkari ahoskabearekin: *Lourta* (1914: 93, 110, 293), *Lourtachiloua* (id. 121), *Lourtapia* (id. 326), eta horzkari ahos-tunarekin: *Ourdaybie* (1838: 466, 1914: 14; “*Urdaibi*, eihera”, Peillen). Hala eta guztiz ere, *Lakburda* toponimoaren kasuan, modu honetan dokumentatu da beti: *Lacurde* (1838: 378, 1914: 35, 161, 163, 165), **Lacourde* espero genukeen arren.

Transkripzio erregelei dagokienez, oro har *ou / u* da transkripzio forma ohikoena eta zabalduena, frantsesez “ou” grafiak [u] adierazten baitu: *Chouchourt* (1914: 239, 396; “*Xuhurt*, etxe eroria”, Peillen), *Lourta* (id. 93, 110, 293).

ou / o transkripzioa; “ou” grafia ager daiteke “o” espero genukeen tokian; izan ere, gorago aipatu den bezala, “o” grafia bera [*u*] adierazteko erabili denez, behin baino gehiagotan “ou” grafia aurkituko dugu zuzenean, [*u*] ebakera ziurtatzeko: *Arraco Oundoua* (1914: 45), *Alhorre Oundoue* (id. 247), *Bassahoun* (1838: 409), *Couloumetta* (1914: 110, 259; “*Kolometa*, aldapa, Kasernatik behera”, Tx. Peillen), *Larrondoua* (1838: 392, 1914: 135, e.a; cf. Izaba, top. *Larrondo*), *Ourganbidia* (1914: 27, 161, 166, 197, 227, 422).

Kasu batzuetan oso nabarmena da joera hau; izan ere, *-oa* bukaera sistematikoki *-ua* bezala ahoskatzen denez gero, beti “*-oua*, *-oue*” grafia aurkituko ditugu batere hutsik ere egin gabe: *Uthurruguilla Pecoua* (1914: 39), *Sorbua* (id. 44, 104), *Sorbue* (id. 169).

Bestalde gorago aipatu den bezala, berez, [*o*] etimologikoa duten toponimoak [*u*]-ren lekura atzeratu dira, eta idazkerak garapen hori indartu ohi du behin baino gehiagotan: *Uthurria houna* (1838: 366, 388, 391, 468, 472; “*Üthürühuna*, etxea”, Peillen).

2.6.6. [ü] bokala (cf. FHV, 52)

Zuberoako seigarren bokalaz denaz bezainbatean, eskuarki, dardarkari anitzaren aurrean kausitzen da: *Erreca Urrutia* (1914: 388, 464), *Murrupia* (id. 363), *Murrupunta* (363. or.), *Urrulepo Ondoua* (3, 251), *Urrulepoua* (3, 251), *Urrusterry* (309, “*Ürrüsterri*, etxea”, Peillen), *Urrustoye* (53, 171, 366). Morfema mugan, dardarkari anitzaren aurrean: *Liabursorhoua* (92; graf. bat. *Labürsorhua*).

Ildo beretik, dardarkariak beste kontsonanteekin osatzen dituzten talde kontsonantiko gehienek (herskariekin egiten dituztenak izan ezik) taldearen aurrean dagoen bokalaren ezpainkaritzea eragiten dute; adibidez, dardarkari gehi herskari ahostun ezpainbikoarekin: *Egurberroua* (1838: 388, 1914: 59, 348), *Egurbide* (1914: 045), *Egurburu* (id. 477); era berean, herskari belareekin: *Burguburu* (1838: 432, 473; 1914: 235, 326; “*Bürgübürü*, etxe eroria”, Peillen), *Egurguie* (1914: 229).

Bestalde, txistukarien sailean, mihi puntako albeolarearen aurrean *u* zaharrak iraun du, ez, ordea, [*s*], [*c*] edo [*c*] aurrean: *Arrustoy* (1838: 264; 412; graf. bat. *Arrüztoi*), *Bustan chiloua* (1914: 71; *Bustanchiloua*, id. 135, 462; graf. bat. *Büztanxilloa*), *Suscousse* (id. 161, 162; graf. bat. *Züskoze*).

u / ü transkripzioa; frantsesaren usadioari jarraikiz, eskuarki “u” grafia guztiek [ü] adierazi nahi dute: *Bicubihartia Ancincharra Bolchia* (1914: 169), *Chuburu* (1838: 466; “*Xübürü*, etxea”, Peillen), *Chutte* (1914: 159; “*Xüta*, etxea”, Peillen), *Chuttepé* (id. 104; “*Xütape*, etxea”, Peillen), *Crutchaguecopoca* (id. 300; graf. bat. *Krütxagako pheza*), *Garateguna* (1838: 468), *Garategune* (1838: 468, 1914: 27), *Gastellugara* (1914: 22, 382; “*Gaztelügarre*, etxea”, Peillen), *Lacurde* (1838: 378, 1914: 35, e.a), *Lecharçu* (1914: 171; graf. bat. *Lexartzü*), *Luchulo* (id. 311; graf. bat. *Lüxilo*), *Luroua* (id. 145; “*Lürua*, etxe eroria”, Peillen), *Uciagagnia* (id. 35, 129).

Orobat, *Müga* izenetiko toponimo guztiak sail honetakoak dira: *Muga* (1914: 189); *Muga handia* (id. 286, 357, 440), *Mugaburia* (48, 413. or.), *Mugahandia co borda* (286, 440), *Mugahandie* (121), *Mugaicin* (1838: 466), *Mugalandia Coborda* (1914: 357), *Mugapéta* (id. 379, 406), *Mugapeta* (408. or.), *Mugapia* (14, 229, 232), *Mugapila* (53), *Mugarria* (284, 302, 337, 372, 389).

Akats batzuk ere badira; izan ere, *Errecachurietta* (1838: 441) grafiaren kasuan notarioaren idazketa (edo kopia) akats baten aurrean gaude, *ü* ezin baita ager testuinguru horretan (cf. *Arrichoury*, 1838: 461); kasu honetan *Errekaxineta* espero genuke, hots, *Erreka Oxineta: Errecachinette* (1914: 159, 163, 266). Bestalde, *Urganbidia* (1838: 375) idazketaren kasuan argi dago aldaera akastuna dela, “ou” espero genukeelako, edo, hoberenean, “o”, baina inolaz ere ez hemen darabilten grafia.

3. Kontsonanteen idazketari dagozkion grafia arazoak

3.1. Herskariak

np: Zubereraz herskari ezpainkarien ahoskabetzeak ugariak dira, erronkarietaz bezala (lat. *denbora* > erronk. *tenpra*, cf. EAT 286). Santa Graziko toponimian garapen honen adibideak ere badira: *Aranperro* (1914: 135, 426, 462), *Bassehonpia* (id. 385).

lt: Herskari horzkarien sailari dagokionez, Zuberoan Erronkarin ohikoa den *alde* > *alte* garapena bera ere gertatzen da: *Bordalteco Sorhoye* (1914: 247), *Bordaltia* (1838: 375, 386; 1914: 119, e.a.), *Bordaltie* (1914: 60, 229, 416), *Etqui altia* (id. 12, 319), *Eyhèralt* (id. 326; “*Eiheralte*, etxea”, Peillen).

Bitxia gerta badaiteke ere, *-alte* edo *-altia* forma nagusien ondoan bi aldiz dokumentatu du *-alde*, beti ere, testuinguru berean, *Errekaldeburie* izenaren zati bezala: *Errekaldeburie* (1914: 483), *Errekaldeburu* (1914: 357); hala eta guztiz ere, katastroaren beste orri batean *-alte* aukeratu da, *-alde* beharrean: *Errekalteburie* (311. or.).

rt: Dardarkariaren atzeko horzkari ahoskabeak hitz bukeran gelditu daitezke hitz bukaerako [e] bokalaren erorketaren ondoren (*Bidart*, *Elgart*, *Etxart*, *Etxekopart*, *Iriart*, *Karrikart*, *Oihenart*, *Othekart*, *Uhart*). Testuinguru honetan, eta kasu batean bederen, horzkari ahoskabearen ozenketa gertatu da: *Oyhénard* (1914: 8); “*Oyhénart*, Jean a Ste. Engrâce à Cabalcoig” (id. 110). Honek adieraziko liguke kontrako bidea ere gerta zitekeela, hau da, *rd* taldetik *rt* taldera igarotzera: *Bernard Eyhéra* (159. or.); cf. *Bernart* (euskararen historiaren bidegile klasiko ospetsuaren izena: “Mossen *Bernart* echaparere cantuya” *Linguae Vasconum Primitiae* liburuan) eta, honen garapen hipokoristikoa, *Beñat* (euskararen historiaren egungo bidegile ospetsu baten izena).

nk: Sudurkariaren atzeko herskari belareei dagokienez, kasu honetan ere kontsonante hauen jokamoldea guztiz berezia da gainerako euskalkietakoekin alderatuta. Izan ere, honetan ere ahoskabetzeko joera dute: *Etche oyhenco alhorra* (1914: 403, 442), *Etcheoyhencoalhorra* (id. 357); hala eta guztiz ere, *Unguraturu* (413. or.; “*Üngüratürü*, etxe eroria”, Peillen).

“s” grafiaz: Txistukariez denaz bezainbatean, “s” grafia, herskarietara batzean [s] modura ebaki ohi da:

sp: Frikari txistukaria + ezpainkaria, *sp* > *zp* (gask. *espona* / eusk. *ezponda*); gaskoierak eragindako toponimoak: *Espanne berria* (1838: 370), *Espona* (id. 403; 1914: 103, 159). Euskara hutsezko aldaerak: *Espondabure* (1914: 119), *Espondaburia* (id. 65, 163, 475; “*Espondabürria*, etxea”, Peillen), *Espondaburie* (416. or.), *Espondaburu* (119). Sail bereko beste adibide bat, *sp* > *zp*: *Espel* (215, 242, 244, 319, 485, 492; “*Ezpel*, etxe eroria”, Peillen), *Espil* (26), *Espildoy* (162).

st: Frikari txistukaria + horzkaria, *st* > *zt*: *Astarinhandy* (1914: 254; graf. bat. *Azarinhandi*), *Borda Abustegua* (id. 65; graf. bat. *Borda Ahünztegia*), *Esteretchie* (170; graf. bat. *Ezteretxia*), *Gastagnastoye* (136, 151, 305, 311, 455; graf. bat. *Gaztañaztoia*), *Gastambide* (1838: 481; “*Gaztanbide*, etxea”, Peillen), *Gastanbidie* (1914: 70, 254, 336; “*Gaztanbidia* edo *Lepoko Sorhoa*, etxe eroria”, Peillen), *Gastandoya* (id. 311; graf. bat. *Gaztandoia*), *Gastarrette* (id. 4, 33, 164; graf. bat. *Gaztarrieta*), *Gastellu Sayhetça* (22, 29, 335, 436; graf. bat. *Gaztelü Saihetza*), *Irastorra* (1838: 454, 1914: 039; graf. bat. *Iraztorra*).

sk: Frikari txistukaria + belarea, *sk* > *zk*: *Esques* (1838: 389; “*Ezker*, etxea”, Peillen); *Esquer* (1914: 380).

3.2. Herskari belareak, frikariak, afrikariak eta “c”, “ç” grafiak

Nahasketa handia dugu frikarien eta afrikarien sailean, soinu asko adierazteko letra gutxi ditugulako. Gainera, letra gutxi horiekin euskaraz ohikoak diren hiru frikari eta hiru afrikariak adierazteaz gainera, zubererak berezkoak dituen frikari ahostunak ere adierazten saiatu behar dute. Bestalde, “c” eta “ç” grafien ebakera zehaztugabeek eragin ditzaketen irakurketa anitzek (*çapar* / *capar*) anabasa areagotzen dute. Saia gaitzen, ondoko lerroetan, delako anabasa hori sailkatzen.

3.2.1. “c” grafia

3.2.1.1. Gauzatze herskari belarea

c > *c*: “c” grafia “c” bezala transkribatu da, gaskoiera hutsezko hitzetan; adibidez, *Cayolar* hitza (cf. *olha*) ez da euskal grafiaz idatzi, gaskoiera delako; beraz, ondoko toponimoak *olha* hitzaren bitartez adieraziak izanen dira euskaraz: *Cayolar d’Ascourés* (1914: 119, 245, 468), *Cayolar de Cotholatxe* (id. 168, 173); *Cayolar de Çotholatxe* (id. 381); *Cayolar d’Isseyto* (id. 211). Txomin Peillenek erakusten duen bezala, “*cayolar* hitz hori ez dute Santa Grazin ezagutzen. *Cayolar* hitza ez da Zuberoan erabiltzen, Biarnoko hitza da”.

c > *k*: Hala eta guztiz ere, “c” grafia “k” bezala transkribatuko da, euskaraz ongi txertaturik dauden gaskoieratiko izenetan: *Casterè* (1838: 441; “*Kastera* edo *Kostera*, jabearen izena”, Peillen), *Cazenave* (1914: 37, 90, 302, 478; “*Kazenave*, gure berriemailearen etxea”, Peillen), *Costère* (1838: 485, 1914: 42, 104, 159; “*Kostera*, jabearen izena”, Peillen).

Jakina, “c” grafia “k” bezala transkribatuko da leku genitibo deklinabide atzizkiaren zati denean: *Botchelaco alhorra* (1914: 62; graf. bat. *Botxelako alhorra*).

c > *kh*: *Lekhü*, *khapar* eta, oro har, hasperenketa duten hitzak adierazteko “c” grafia “kh” bezala transkribatuko da: *Bordalecacharre* (1914: 168; graf. bat. *Bordalekhüxarra*); *Bordaleco* (id. 151), *Capar* (3; graf. bat. *Khapar*), *Caparartia* (163; graf. bat. *Khaparartia*), *Caparchiloua* (222; graf. bat. *Khaparxilua*), *Caparia* (10, 66; graf. bat. *Khaparria*, *Khaparrea*), *Caparraco maltha* (331; *Khaparreko maltha*), *Caparria* (3), *Capherraguilha* (393; graf. bat. *Khapar hegila*), *Capouelhorre* (287, 443; *Khapar alhorra*), *Catharreco Sorhoua* (21; *Khaparreko Sorhua*), *Carricart* (426, 491; “*Kharrikarte*, etxea”, Peillen), *Carriquiry* (203, 456; graf. bat. *Kharrikiri*).

3.2.1.2. *Gauzatze frikaria*

c > z: Katastroetako “c” grafia, euskararen egungo erregelei jarraikiz “z” bezala transkribatuko da frikari bizkar hobietakoa duten hitzetan: *Asconcilo* (1914: 157; graf. bat. *Azkonzilo*), *Aycaguer* (id. 355; graf. bat. *Aizagerrea*), *Bicubiartia* (id. 169; graf. bat. *Bizübiartia*), *Crutchague co peca* (id. 116; *Crutchaguecopoca*, 300; graf. bat. *Khrützagako pheza*), *Larrecaballa* (166; graf. bat. *Larrezabala*), *lieu Araice dit Borthala* (160; graf. bat. *Eraize-Borthola*).

Hasiera batean, eman lezake “ce”, “ci” grafiak “z” bilakatzea errazagoa dela, “ca” edo “co” grafiak gauza bera egitea baino. Baina gorago erakutsi den bezala (*Aycaguer*) “ca” grafia duten toponimo asko “za” modura irakurri behar dira. Gauza bera gertatzen da “co” taldea duten toponimoekin; ondoko adibidean, taldea hitz hasieran kokatua dago, oso ingurune desegokia “c” grafia igurzkarri bezala ulertzeko; kasu honetan “ç” hautsia espero genuke: *Cotholatxe* (1914: 169; graf. bat. *Zotholatze*).

Bestalde, hitz bukaerako “oce” grafia “oze” bezala transkribatuko dugu: *Accoce* (1914: 8; graf. bat. *Akhoze*). Era honetan transkribatuko dira sail bereko atzizki gutiak.

c > s: Katastroetako “c” grafia, euskararen egungo erregelei jarraikiz “s” bezala transkribatuko da frikari apikoalbeolarea duten toponimoetan: *Aicecardoye* (1838: 463; graf. bat. *Aizesagardoia*), *Bacaberria* (1914: 364; graf. bat. *Basaberria*).

Bestalde, *Alçassolarre* (1914: 258), *Alçassoordoquia* (id. 121) eta *Alçasse* (388. or.) toponimoak badirela kontuan harturik, Txomin Peillen irakasleak *Alcace* toponimoaren bukaerako “ce” taldea “s” modura transkribatu zuen, *e* mutua balitz bezala; *Alcacé althia* (1914: 326; *Acacé altia*, id. 172; *Alcace altia*, 135, 461; *Alçace Altia*, 46, 235; graf. bat. *Altsasaltia*).

3.2.1.3. *Gauzatze afrikaria*

c > tz: *Aitzin*, *beltza*, *haltza* eta, oro har, afrikari bizkar hobietakoa duten hitzak adierazteko “c” grafia “tz” bezala transkribatuko da:

Bagosaincia (1914: 222; graf. bat. *Bagosaintzia*), *Borde ayeineco sorhoua* (id. 55; graf. bat. *Borda aitzineko sorhoa*), *Borda Aycinia* (1838: 382; 1914: 22; *Bordaycinia*, 1914: 124; *Bordaycinie*, id. 10, 66, 407; *Bordaycinié*, id. 91; graf. bat. *Bordaitzinia*), *Mugaicin* (1838: 466; graf. bat. *Mügaitzin*).

Errecabelce (1914: 94, 99, 171, 411; graf. bat. *Errekabeltza*), *Halcépoburie* (id. 229; *Haltzepobüria*), *Halcartia* (1838: 487; graf. bat. *Haltzartia*), *Uciagagnia* (1914: 35, 129, 173; graf. bat. *Ütziagaña*, *Ütziagañia*).

Dardarkariaren atzean (“rtz”): *Eyharce cordoquia* (1914: 18; *Eyharceco ordoquia*, id. 165; graf. bat. *Eihartzeko ordokia*).

Sudurkariaren atzean (“ntz”): *Alhancette* (1838: 466; graf. bat. *Arhantzeta*).

Albokariaren atzean (“ltz”): *Alcepo* (1914: 313; graf. bat. *Altzepo*), *Alcacèbe* (id. 379, 406; graf. bat. *Altzazebe*), *Alcaceoordoquia* (id. 229; graf. bat. *Altzazeko ordokia > Altsasoko ordokia*, ik. beheko paragrafoa), *Alcas* (1838: 447; graf. bat. *Altzas > Alsas*, ik. beheko paragrafoa). Beraz, oro har, “lc” taldea “ltz” bezala transkribatuko dugu.

c > ts: Esanak esan, zenbait kasutan “c” grafia mihi puntako afrikari hobietakoaren ordezkari egon liteke (cf. *Alsas*, 1914: 46, 135, 461). *Altzaze > Altzas* toponi-

moaren bukaerako txistukari hobietakoa, aurreko afrikariaren artikulazio puntuaren lekualdatzea eragin dezake apikoalbeolarea bilakatuz: *Alcacé althia* (1914: 326; *Alcace altia*, id. 135, 461; *Alcacé altia*, 172; *Alcaz altia*, 470); graf. bat. *Altsas altia*), *Alcassolarre* (172; graf. bat. *Altsasolarra*).

Jakina, berez afrikari apikoalbeolarea eskatzen duten hitzak “ts”-rekin transkribatuko dugu: *Ocoborroua* (id. 33; graf. bat. *Otsoberroa*).

3.2.2. “ç” grafia

3.2.2.1. *Gauzatze herskari belarea*

Gutziz bitxia gerta daitekeen arren, noizean behin “ç” grafia erabiltzen da herskari belarea ahoskabea adierazteko: *Orçacolatxe* (1914: 170); kontrakoa ere gerta daiteke, eta “c” grafia aurki dezakegu “ç” espero genukeen lekuan: *Orcacolaxe* (1838: 452). Ondoko adibidean, berriz, katastroko arduradunak asmatu du bete-betea: *Orçaçolaxe* (1914: 076; graf. bat. *Orkhatzolatze*)

3.2.2.2. *Gauzatze frikaria*

ç > z: *Ayçaguia* (1914: 214, 219; graf. bat. *Aizagia*), *Ayço Eyhera* (id. 322; graf. bat. *Aizo Eihera*), *Aiçosarria* (254; graf. bat. *Aizosarria*, *Aizosarrea*), *Çabalcoig* (48, 110; graf. bat. *Zabalkotx*), *Ordoquiçarre* (417; graf. bat. *Ordokizarra*).

ç > s: *Ayelçagardoye* (1914: 237; *Aizesagardoia*), *Baçaberria* (id. 239, 389; graf. bat. *Basaberria*), *Gastelu Çahitce* (277; graf. bat. *Gaztelü Saihetza*).

3.2.2.3. *Gauzatze afrikaria*

ç > tz: *Beltza*, *haltza*, *orkhatz* eta, oro har, afrikari bizkar hobietakoa duten hitzak adierazteko “ç” grafia “tz” bezala transkribatuko da: *Odillabelça* (1914: 167; graf. bat. *Odilabeltza*), *Halçartia* (id. 162, 167, 197, 201; graf. bat. *Haltzartia*), *Orçaçolaxe* (76; graf. bat. *Orkhatzolatze*). Dardarkariaren atzean (“rtz”): *Lecharçu* (170, 171; graf. bat. *Lexartzü*). Albokariaren atzean (“ltz”): *Alçacebe* (408; graf. bat. *Altzazebe*).

ç > ts: *Oçoborroua* (1914: 167; graf. bat. *Otsoberroa*)

3.2.3. “cc” grafia (cc > kh)

Katastroetako “cc” grafia guztiek gauzatze herskari belare hasperenduna izanen dute eta “kh” bezala transkribatuko dira: *Accoce* (1914: 8; graf. bat. *Akhoze*), *Acculetabehty* (id. 121; graf. bat. *Akhületabehty*), *Acculettecoordoquia* (208; graf. bat. *Akhületako ordokia*), *Laccarriçabalette* (163 “*Lakharrizabaleta*, Lakurda ondoan bordalte”, Peillen), *Laccugna* (164, 252; *Lacugna*, 250, 253; graf. bat. *Lakhüña*), *Sococoua* (1838: 405, 406; 1914: 116, e.a.; graf. bat. *Zokhokua*, *Zokhokoa*), *Soccorosse buria* (1914: 169; graf. bat. *Zokhoroze büria*). Ondoko adibidean, hasperenketa ziurtatzeko “cc” taldeari “h” bat erantsi zaio: *Occholia* (1914: 40; *Occholie*, 1838: 370; graf. bat. *Okholia*).

3.2.4. “ch” grafia

3.2.4.1. *Gauzatze herskari belare hasperenduna (ch > kh)*

Ocholia (1838: 370, 390, 447, 468; 1914: 37, e.a.; *Ocholie*, 1838: 436; graf. bat. *Okholia*). Hasperenketa ziurtatzeko beste grafia batzuk saiatu dira: “ck” (*Ockolia*, 1914: 97, 350, 432) eta “ckh” (*Ockhobia*, id. 3).

3.2.4.2. *Gauzatze frikaria*

ch > x: Gauzatze frikari sabaikaria. Katastroetako “cc” grafia gehienak egungo euskal alfabetoaren “x” letraren ordezkari daude: *Chouchourt* (1914: 239, 396; *Chouhourt*, id. 124; “*Xuhurt*, etxe eroria”, Peillen), *Aguichiloue* (119; graf. bat. *Agixilua*).

Alhorcharra (1838: 456, 1914: 345; *Alhorcharre*, 1914: 136, 305, 455; *Alhorcharrie*, id. 65, 475; graf. bat. *Alhorxarra*), *Aytachaberro* (164; *Aytachaberre*, 252; graf. bat. *Aitaxaberro*), *Bachacoborda* (392; graf. bat. *Baxakoborda*), *Bachepia* (1838: 366; graf. bat. *Baxapia*), *Bordalecacharre* (1914: 168; graf. bat. *Bordalekhüxarra*), *Bustan chiloua* (id. 71; graf. bat. *Büztanxilua*), *Chubuco Ibarra* (1838: 387, 396, 406; 1914: 56, e.a.; graf. bat. *Xübüko Ibarra*), *Chuburu* (1838: 466; “*Xübürü*, etxea”, Peillen), *Chutte* (1914: 159; “*Xüta*, etxea”, Peillen), *Chuttepé* (id. 104; “*Xütape*, etxea”, Peillen), *Elichagaray* (396; “*Elixagarai*, etxe eroria”, Peillen), *Ibarcharre* (55; graf. bat. *Ibarxarra*).

ch > z: Gauzatze frikari bizkar hobietakoa; adibidez, *Elichalt* (1914: 233; graf. bat. *Elixalt*; “*Elizalt*, etxea”, Peillen).

3.2.4.3. *Gauzatze afrikaria*

ch > tz: *Belcha* (1914: 237), *Belche* (id. 65, 269; graf. bat. *Belxa*, *Beltza*), *Sorhoua Belcha* (1914: 237; *Serhena Belcha*, 1838: 390; *Sorhouabelcha*, id. 436; graf. bat. *Sorhoua Belxa*, *Sorhúa Beltza*), *Halchartia* (1914: 11, 455; graf. bat. *Halxartia*, *Haltzartia*), *Halchague* (1838: 387; 1914: 59; graf. bat. *Halxaga*, *Haltxaga*, *Haltzaga*).

ch > tx: *Cruchague alhorra* (1914: 292, 293, 342), *Cruchaguealhorra* (id. 93), *baina*, *Crutchagueco alhorra* (345), *Bastarrèche* (423, 425, 426), *Arhechia* (65; graf. bat. *Arhetxia*), *Bassagache* (208, 252, 439), *Echaburie* (87; graf. bat. *Exabüria*, *Etxabüria*), *Echacandia* (1838: 369; graf. bat. *Exakantia*, *Etxakantia*), *Echarriette* (1914: 382; graf. bat. *Exarrieta*, *Etxarrieta*).

3.2.5. “tch” grafia

tch > tx: Afrikari sabaikaria adierazteko; adibideak: *Aretcheix* (1914: 461), *Arotcharen Sorhoue* (id. 213), *Arotchen Eyhera* (461), *Botchelaco alhorra* (62), *Botchepia* (192), *Botchia* (232), *Cruthecantia* (166).

tch > tz: Afrikari bizkar hobietakoaren adierazlea da; adibideak: *Garatchia* (1914: 241; *Garatchie*, id. 132, 239, 284; graf. bat. *Garatzia*), *Itchaneguilia* (1838: 406; graf. bat. *Itzainbegila*), *Itcharreguillipia* (id. 392; *Itzainbegilapia*).

tch > ts: Afrikari mihi puntako hobietakoaren adierazlea; adibideak: *Latcherreca* (1838: 402, 1914: 170; *Latcharreca*, 1914: 114; graf. bat. *Latserreca*).

3.2.6. “tc” grafia

tc > tz: Katastroetako “tc” grafia gehienek gauzatze afrikari bizkar hobietakoa dute: *Baratcia* (1838: 361, 366, 369, e. a.), *Gastelu Çahitce* (1914: 277), *Itcambeguil-la-pia* (id. 436; *Itcambeguillapia*, 455; graf. bat. *Itzainhegilapia*), *Lapitce* (167; graf. bat. *Lapitza*), *Asconchiloco lapitce Agara* (114), *Asconchiloco Lapitce co Sorhoua* (327), *Lapitce co sorhoua* (430), *Lapitce Sorhoua* (114, 328, 430), *Lapitcésarhoua* (1838: 478), *Saldagnabetce* (1914: 288; graf. bat. *Zaldañebeltza*), *Utciaoyhana* (id. 167; graf. bat. *Ûtziaoihana*), *Utciapia* (id. 5, 6; *Ûtziapia*).

tc > ts: *Ayaratcia* (1914: 301; graf. bat. *Agaratsia*; cf. *Agaras sorhoua*, 1838: 478; 1914: 11, 328).

3.2.7. “ts” grafia, “tz” adierazteko

Baratsia / > tz (1914: 10, 74, 288, 326, 388; graf. bat. *Baratzia*), *Haritshandico sorhue* (id. 169; graf. bat. *Haritshandiko sorhoa*), *Olhatseberdé* (id. 100, 159, 484; graf. bat. *Olhatzeberde*; cf. Izaba, top. *Olazeberdea*).

3.2.8. “tx” grafia, “tz” adierazteko

Gastellu Sayhetxa (1914: 207; graf. bat. *Gaztelü Saihetza*), *Orcaçolatxe* (id. 76; graf. bat. *Orkhatzolatxe*), *Cotholatxe* (169; graf. bat. *Zotholatxe*)

3.2.9. “ss” grafia

ss > z: *Ganosse* (1914: 187, 213; graf. bat. *Ganoza*; cf. Urzainki, top. *Ganuzandia*, 1651 NPA, *Ganuz luzeandia*, 1651 NPA), *Issarbe* (1914: 149, 161; graf. bat. *Izarbe*), *Isseyto* (1838: 400, 402, 422; graf. bat. *Izeito*), *Lissapia* (id. 474; graf. bat. *Elizapia*).

ss > s: *Bassaberria* (1914: 12; graf. bat. *Basaberria*), *Bassadarra* (1838: 391, 1914: 345, e.a.; graf. bat. *Basadarra*), *Bassagache* (1914: 208, 252, 439; graf. bat. *Basagatxa*), *Bassahoun* (1838: 409; graf. bat. *Basahun*, *Basahon*).

3.2.10. “g” grafia, txistukarien sailean

Losa toponimoaren kasuan *Loge* edo *Logea* modura idatzita agertzen zaigu beti, txistukari mota berezi bat adierazi nahiko balu bezala, txistukari ahostunen bat, agian. Izan ere, zubereraz txistukarien sail ahoskabeari, gauzatze ahostunak gainerratu ohi zaizkio: *Loge* (1838: 487, 1914: 202, 266, 325; Peillen: “*Losa*, zubereraz ‘arbelatza’”), *Logea* (1914: 031; Peillen: “*Losa*, Goillartetik gora”), *Logeaco uthurrie* (1914: 202, 266), *Logeacouthurrie* (1914: 169; graf. bat. *Losako Ûthürria*). Axularrek berak “g” grafia erabili zuen (*gehero*, *igilic*) txistukari igurzkarri sabaikaria adierazteko; cf. artikulu honen hasieran, Axularren *Gero* (1643) liburutik kopiatutako aipua.

3.3. Hasperenketa

3.3.1. Hasperenketa hitz hasieran

Hitz hasierako hasperenketa galdu da zenbait toponimotan (*Ayço Eyhera*, 1914: 322; *Aiçosarria*, id. 254), eta galtzear dago beste batzuetan (*Alçasa Alhorra*, 55. or.; *Alcassabarre*, 171, 269; *Alçassolarre*, 91, 121, 172; baina, *Halçaren*, 114; “*Haltzaren*, etxea”, Peillen; *Halçartia*, 162, 167, 197, 201; graf. bat. *Haltzartia*; *Halehague*, 58; “*Haltxaga*, etxea”, Peillen). Ildo beretik, *Arrichouria* (37), *Arrichourialoco Alhorre* (51), *Arrichourialt co alhorra* (355), *Arrichourie* (355) eta *Arrichoury* (1838: 461), baina *Harrichouria* (1914: 62), *Harrigagnia* (id. 53) eta *Harriguilie* (id. 280).

Honetaz gainera, hatxea gorde duten toponimoak badira: *Haguignega* (1914: 166; graf. bat. *Hagiñaga*), *Hagunicepia* (id. 481; graf. bat. *Hagintzepia*), *Handia* (103. or.), *Handie* (33), *Harchincho* (102), *Harchiloua* (66), *Hardoy* (27), *Harispe* (307), *Haristoy* (222), *Haristoya* (9), *Haritchandia* (172), *Harmailleta* (214), *Hastoye* (4), *Hegoburu* (384), *Heguie* (247), *Heguihandia* (166), *Heguilla* (53), *Hilague* (33), *Hurbusten altie* (55), *Hustu* (210), *Hiscondisse* (173; graf. bat. *Ihizkondize*), *Hiscondisse co oyhana* (1914: 184), *Hiscondisse* (410).

3.3.2. Herskari hasperendunak (*ph*, *th*, *kh*)

ph > *ph*: *Suphidie* (1914: 167; graf. bat. *Züphidia*).

pp > *ph*: *Appateguia* / > *ph* (1914: 259; graf. bat. *Aphategia*), *Suppudia* (1838: 447, 451; 1914: 41, e.a.; *Suppudie*, id. 472; graf. bat. *Züphüdia*, *Züphidia*).

p > *ph*: *Etchapia Copessa* (1914: 153; *Etchapia copessa*, id. 450; graf. bat. *Etxapeko pheza*); *Etchecantie co Pessa* (274, 278; *Etchecantie copessa*, 274; graf. bat. *Etxekantüko pheza*), *Pistachiloua* (301; graf. bat. *Phistaxilua*, *Phistaxiloua*), *Pistondoua* (1838: 377, 428; 1914: 4, 164, 219; graf. bat. *Phistondua*, *Phistondoa*).

th: *Bordapeco Maltha* (1838: 370; 1914: 40), *Borthiry* (1914: 097, 145, 259, 359), *lieu Araice dit Borthala* (1914: 160; graf. bat. *Eraize-Borthola*), *Maltha* (1838: 362, 1914: 216, 340), *Barucinondoco maltha* (1914: 018), *Besarre maltha* (1914: 216), *Bordapeco Maltha* (1838: 370, 1914: 040), *Caparraco maltha* (1914: 331), *Larrealteco Maltha* (1838: 370), *Sarre altia co Maltha* (1914: 040), *Sorholuciaco maltha* (1914: 018), *Uthurrodia maltha* (1914: 216), *Motholibar* (1914: 288; “*Motholibar edo Motholibar*, etxea”, Peillen); *Motholibareco Eyhera* (id. 288).

kh: cf. gorago, “c” grafiaren gauzatze herskari belare ahoskabeak.

3.3.3. Sonanteen ondoko hasperenketak

lh: *Bolheta* (1914: 26, 242, 458), *Elhorriette* (id. 163, 271), *Ilharbiscorra* (164), *Ilharhandie* (232), *Ilharlepho* (290), *Ilharrecharre* (170), *Ilharrecoordoquia* (041), *Ilharreguichipi* (163), *Ilharreguy* (163), *Ilharrescoua* (388), *Ilherro* (362).

nh: *Anhanbelhague* (1914: 169), *Astarinhandy* (id. 254), *Itcamheguillapia* (id. 436); *Itcamheguillapia* (id. 455).

rh: *Bordapeco Sorhoua* (1838: 410, 1914: 53, 151, 384). Dardarkariaren eta albokoaren arteko txandaketak ere gerta daitezke (*sorho* / *solho*): *Solhondoua Coordoquia* (1914: 454; graf. bat. *Sorhondoko ordokia*). Ondokoak ere, sail berekoak ditugu: *Burhurqui* (id. 289, 383; graf. bat. *Bürhüzki*, *Bürhüzkia*), eta *Garhondo* (id. 161).

3.3.4. ur hitzaren ondorengoak

Dardarkariaren erorketaren ondorioz hasperenketa sor daiteke: *Uhalteçayexe* (1914: 366), *Uhaltié* (id. 366), *Uhart* (id. 123)

3.3.5. Hasperenketa beheranzko diptongoen eskuinean

aih: *Gastellu Sayhetça* (1914: 22, 29, 335, 436), *Mayhordoquia* (id. 252).

aub: *Jean Mauhorade* (1914: 364).

eih: *Eiyhera* (1838: 369), *Sainta-Co Eyhera* (1914: 166), *Eyharcia berhoua* (id. 165).

oih: *Erroyhabie* (1914: 120, 416; graf. bat. *Erroihabia*), *Elgoyhen* (id. 137, 214, 219, 221, 227, 456; deitura), *Utciaoyhana* (id. 167), *Oyhènart* (110), *Oyhénard* (8; cf. gorago *Bernard*, *Bernart... Beñat*), eta 1914ko katastroaren 289 eta 383. orrietan... *Oyharçabal...*

Bibliografia eta laburdurak

EAT: ik. Lopez-Mugartza (2008).

FHV: ik. Mitxelena (1985).

Gavel, H., 1925, «A propos de l'ü en souletin», *RIEV* 16, 230-234.

Lopez-Mugartza, J. K., 2008, *Erronkari eta Ansoko toponimiaz*, Mendaur bilduma, Nafar Gobernu, Euskaltzaindia, Iruñea.

Mitxelena, K., 1985 [1961], *Fonética Histórica Vasca*, Publicaciones del Seminario Julio de Urquijo de la Excma. Diputación Foral de Guipúzcoa, Donostia, 3. arg.

NPA: *Nafarroako Notarioen Protokoloen Artxiboa*.